

Kossuth Lajos reformkori programja a közteherviselésről

A reformkori politikai viták egyik középponti kérdése volt a közteherviselés megvalósításának mikéntje. Az ország polgári átalakításának szemszögéből egyre inkább elfogadhatatlanná vált a nemesi adómentesség.

Kossuth programjának is kulcskérdése volt a közadózás bevezetése. Ebből következően a Pesti Hírlap főszerkesztőjeként, de a laptól való kényszerű megválása után is sokrétűen elemezte e téma lényeges vonatkozásait.

A közadózás ügyének előzményei a 18. század végére nyúlnak vissza. A nemesi adómentesség felszámolását céljának tekintették II. József, a magyar jozefinisták és a jakobinusok is. Berzeviczy Gergely a háziadóhoz való hozzájárulást, Hajnóczy pedig a birtokaránylagos adózás bevezetését javasolja. Emellett országos választmányokat hoztak létre a kérdés megvizsgálására, amelyek azonban tényleges eredményeket nem hoztak.

Az 1825–27-es országgyűlésen Szilágyi László, az 1820-as évek végén Balásházy János lép fel a nemesi közvélemény által „sarkalatosnak” tekintett kiváltság ellen. Wesselényi az országgyűlési költségek és a háziadó elvállalását szorgalmazza, mivel ezek hovaforrását is ellenőrizheti a nemesség.

Széchenyi programjában szintén hasonló fölvetéssel találkoztunk: „A házi pénztár s országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizessen.”¹ A Világban pedig azzal az eszmei indoklással is él, amely azután Kossuth nézetrendszerében válik alapelvvé. Arról ír, hogy az osztályok közötti „valódi összhangzás” megteremtésének, vagyis az érdekegyesítő politikának lényeges feltétele a nemesség adózása.² A pozitív javaslatok után csupán szerény kezdet, hogy az 1832-36-os országgyűlésen törvényt hoznak a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatására.

Kossuth cikkeiben főleg az újkonzervatívok – Dessewffy Emil és Sztáray Albert – e tárgyban írt tanulmányaival vitázva fejti ki a maga álláspontját. Adó-koncepciója az 1847-ben megjelent Adó című munkájában jelenik meg leszűrten és tisztázott formában. Az abban kifejtett álláspontig azonban, főként politikai-taktikai okokból, fokozatosan jut el. Tanulmányomban gondolatainak ezt az útját követem nyomon, különös tekintettel a Hírlap cikkeire.

Széchenyi „A kelet népé”-ben mulasztással vádolta Kossuthot az adókérdés mellőzéséért. Valójában Kossuth nem kerülte meg e témát, csupán a

fokozatosság elvére hivatkozott, mert tisztában volt a közteherviselés bevezetésének nehézségeivel, a nemesség várható ellenállásával. Ugyanakkor a Széchenynek adott „Felelet”-ben már körvonalazza programját. „...óhajtom, hogy a ki mint részesül a közállomány jóvoltiban, akkint részesüljön annak terheiben is, tehát az adó-nemfizetési előjog lépcsőnkint megszüntessék.”³

Adózással kapcsolatos első cikkeinek megírásában a közvetlen hatást Sztáray Albert 1841-ben megjelent írása szolgáltatta.⁴ Ebben a szerző azt szorgalmazza, hogy a beligazgatási költségeket teljes egészében vállalja át a nemesség, de a hadi adót továbbra is egyedül a jobbágyok fizessék. A háziadót minden nemes a vagyona arányában fizesse, de ezt összeköti azzal a javaslattal, hogy nagyobb beleszólási joga legyen a megyei közügyekben annak, aki többet fizet. Emellett azt hangoztatja Sztáray, hogy az úrbéri viszonyokon nem kell változtatni. Úgy látja, hogy a könnyítés után a jobbágyoknak már nem lenne jogalapjuk a földesúri terhek ellen lázadozni.

Erre a javaslatra reagálva indítja el Kossuth az adózásról szóló eszmefuttatásait 1841 őszén a Pesti Hírlapban. Szélesen megalapozott érvrendszerét vezércikkek sorozatában fejtette ki. Az érdekegyesítés nemzetmentő voltának hangoztatása mellett a kérdés gazdasági szempontjait, a természetjogra és a történelemre hivatkozást, a külföldi példákra utalást logikusan fűzi egybe.

Elemzésemben az egyes cikkek időrendiségét is figyelembe veszem, hiszen Kossuth szemléletének formálódását jobban nyomon követhetjük. Annál is inkább, mivel nem egy már minden részletében kidolgozott javaslatrendszert írt le, hanem taktikai szempontokat is figyelembe véve egy-egy aktuális témához kapcsolódva részletezi saját álláspontját. A hatáskeltés külsőséges eszközeivel egyre kevésbé él, valóságos jogi, pénzügyi, történeti értekezésekkel lépett fel.

Először is fontosnak tartotta, hogy a nemesi adómentesség feudális, történeti indokait cáfolja. Elveti azt a felfogást, hogy a nemesség áldozatot hozott a föld jobbágyoknak való átengedésével: „...az ország nemesi eredetileg nem áldozatképpen, hanem önhasznukért adtanak a parasztoknak földet, következőleg örök igazság szerint ezzel nem takarózhatunk, midőn a naponként növekedő beligazgatási költségek részesülésünket követelik. Az, amit ma úrbéri földnek nevezünk, első telepítés óta soha sem volt olyan szabad tulajdona a nemességnek, miszerint később szabad tulajdonának feláldozásáról szólhatna, s így a közadót tőkében örök időkre lefizetettnek történelmi igazsággal állíthatná.”⁵ Ráadásul az állandó hadsereg felállításával a katonáskodás terhe is elsősorban a jobbágyra nehezedik.

Kossuth adórendszerünk történeti alakulását is felvázolja, hogy szélesebb körű megalapozást adjon az ügynek. Azt igyekszik bizonyítani, hogy a ne-

messég 1715-ig valamilyen formában hozzájárult a közterhekhez. Az állandó házi pénztár csak 1723-tól létezik, s 1715 előtről nincs törvény, mely a jobbágságot háziadóra kötelezné.⁶

Mindezek után első lépésként Kossuth is a háziadó nemességre való kiterjesztését szorgalmazza. Sztárayval ennyiben egyetért, de a föltételeket tekintve már ellentétes a felfogása. Kossuth is hangoztatja, hogy a szegényebb néposztályokon segíteni kell, azt viszont elutasítja, hogy a politikai jogokat a tehervállalás arányában gyakorolják a nemesek. Ez gyakorlatilag még a kismemességet is kiszorítaná a politikai küzdőtérrel.

A közteherviselés Kossuth programjában a rendi különbségek felszámolásának egyik eszköze volt, a Sztáray ajánlotta külön nemesi adófizetés viszont a földesurak és jobbágyok közötti válaszfalakat továbbra is fenntartotta volna. Éppen ezért javasolja Kossuth, hogy nemes és nem-nemes egyaránt arányos kivetés alapján fizessen.

Kossuth persze jól tudja, hogy a nemességet nem lesz könnyű megnyerni. Ezért szögezi le, hogy a közteherviseléssel nem kívánja a nemesség szerepét gyöngíteni. Az angliai példára is hivatkozik, ahol éppen akkoriban tárgyalták a jövedelemadó ügyét. Az ilyen arisztokrácia betölti hivatását, mivel vállalja ezt az adót, s ezzel a nemzetérdeket előréviszi. Az ilyen arisztokráciának van jövője.

Kossuth elképzelése szerint a háziadó magában foglalná az országos, a megyei és a községi közköltségeket. Úgy látja, hogy a községi közköltségeket fedező adó tárgyában csak a helyhatósági reform véghezvitele után lehet előrelépni. Ebben a részletkérdésben a következő országgyűlésen még nem vár átfogó reformot. Az országos közköltségekkel kapcsolatban viszont provinciális érdekek kerülhetnek előtérbe, ezek akadályozhatják az ügy sikerét. Marad tehát a megyei rész.

Kossuth láthatóan körültekintően, konkrét célkitűzéseken keresztül igyekezett meggyőzni a nemesi közvéleményt. Emellett a nemesi adómentesség gazdasági ésszerűtlenségeire is rámutat. A magyar nemes szerinte entuziaszta, egy-egy fellobbanásra képes, de okosan gazdálkodni nem tud. Alkalmanként nagylelkű felajánlásokat tesz, de a rendszeres adózástól elzárkózik. Kossuth hinni szeretné, a nemességben ott él a felfogás, hogy nem akar here lenni. A helyes magatartás felismerésében ezt az osztályt a hibás előítéletek, valamint a gazdasági ügyek iránti érzéketlenség gátolják. Ezen a helyzeten kell és lehet is változtatni szerinte.

Arra is rámutat, hogy közvetve a nemesség fizet adót, utalva a harmincad vámra és egyéb indirekt adókra.⁷

Kossuth az adó ügyét nem elszigetelten vizsgálja, összefüggésbe hozza más reformkérdésekkel. Az egyik ilyen a közlekedésünk elmaradottságából fakadó nehézség. Fölveti, hogy a háziadó egy részéből fedezni lehetne utak,

illetve vasutak építését. A pest-fiumei vasút létrehozásának szükségességét ezzel kapcsolatban is megemlíti. Kiemeli, hogy a háziadóból növelni kellene a népnevelés kiadásait, hiszen ez elsőrendű érdeke a polgárosodni akaró nemzetnek, de magának a nemességnek is, ha korszerűbben akar gazdálkodni. Még a vagyonbiztonságnak is egyik elősegítője lehet ez az adó. Főként a nagy puszták birtokosai vannak kitéve a betyárok garázdálkodásainak, így az ő érdekükben is áll, hogy a háziadó több „pusztázó katona” tartását tenné lehetővé.⁸

Az ősiség sokak által kívánt eltörlése szintén olyan reformkövetelés, mellyel összekapcsolja az adó kérdését Kossuth. A polgári tulajdon létrejöttét gátolja az ősiség törvénye, a hitelügyet sem lehet megoldani átfogóan, amíg ez érvényben van.

Az eladósodott nemességnek a közhitel lehetőséget adna adósságaik törlesztésére, így valószínűleg könnyebb szívvel szavazná meg a háziadóban való részvételt. Kossuth mindenesetre a két kérdés, ősiség eltörlése és háziadó, együtt és egyszerre megvalósítását sürgette.

Az úrbéri viszonyok felszámolása és a közteherviselés bevezetése között alapvető összefüggést lát Kossuth. Ha a nép terhein könnyítenének, könnyebben tudná magát megváltani.

A Pesti Hírlap már 1841-ben foglalkozott azzal, hogyan lehetne segíteni a magukat megváltani akaró jobbágyoknak, hogy a megfelelő tőkét előteremtsék.⁹ Pest megye gyűlésén például olyan javaslatot terjesztettek elő, hogy népnevelési célokra szedjenek két krajcáros adót nemestől és nem-nemestől egyaránt, s ezt adják ki kamatra a magukat megváltani akaró jobbágyoknak.¹⁰ Kossuth világosan látja, hogy az adópolitika Magyarország sajátos helyzete folytán a nemzeti függetlenség ügyével és a nemzetiségi kérdéssel is összefüggésben áll.

Az elsőre nézve a pozsonyi Hirnök egyik cikkére reflektál Kossuth.¹¹ Az említett cikkben a szerző azért javasol kezdetben csak a legfontosabb új célokra adózást (pl. közlekedés fejlesztése), mert így a nemesség a fizetéshez hozzászokva olyan állami költségekhez is hozzájárulna, melynek ellenőrzése nem áll módjában (katonatartás, udvarköltség, nélkülünk tett államadósság fizetése). Kossuth azért bírálja erősen ezt a fölvetést, mert a bécsi udvar szemszögéből közelít a kérdéshez, ez pedig számára elfogadhatatlan.

A közteherviselés megvalósítása, összekapcsolva az úrbéri viszonyok megszüntetésével, a jobbágyokat állampolgárokká teszi, így új erőt nyer a nemzet.

Újszerű Kossuth érvelésében, legalábbis Magyarországon, a polgári elvekre való hivatkozás. Eszerint ítéli el az adómentességet is: „Jól rendezett statusban az adótóli mentesség bizonyos polgári lealacsonyítás színét viseli, s ezzel senkit sem szabad megbélyegezni: (legkevésbé munkás embert).”¹²

A gyakorlati megvalósítás lehetőségeit a maga ellentmondásaiban vizsgálja Kossuth. Problémának tartja például, hogy a közlekedés fejlesztése érdekében az országos közköltségeket jelentősen emelni kellene, ez pedig újabb terheket jelentene a szegényebb néprétegeknek. Márpedig helyzetüket javítani kell.¹³

Reagál a nemesség valódi és feltételezett ellenérveire is. Nem tartja szükségyszerűnek, hogy a nemesség részesedése a háziadóban a kormány részéről a hadi adó növelését jelentse. Ennek elkerülésére fontosnak tartja, hogy az országgyűlési követek valóban a nép érdekeit képviseljék, és ez utóbbi osztály is kapjon alkotmányos jogokat.¹⁴

Konkrét javaslataiban egyelőre mellőzte a hadi adó, a tulajdonképpeni állami egyenes adó közössé tételét. A fokozatosság mellett az a politikai megfontolás is szerepet játszhatott ebben, miszerint a magyar nemesség a jelenlegi viszonyok mellett nem tudja ellenőrizni a hadi adó hovafordítását.

Mint már említettem, Kossuth elképzelései a konzervatívokkal való vitában bontakoznak ki. Elemzés alá veszi Dessewffy Emil gróf, újkonzervatív közgazdász és politikus „Alföldi levelek” (1839–1840) című munkáját, mely részletesen foglalkozik a háziadó és a közlekedés fejlesztésének mikéntjével. Dessewffy javaslatának lényege, hogy az ún. rendszeresített költségeket egyenes adó fedezze, a létfontosságú közlekedésfejlesztést pedig indirekt adók. A megyei beligazgatás nem rendszeresíthető rovatait a megmaradt részből fedeznék. Új gondolatként jelentkezik Dessewffynél a köztehervisezés és az örökváltság összekapcsolása.

Kossuth szerint a megyei költségvetési rovatok között vannak olyanok, melyeket már fölösleges megtartani, viszont újabbakat kellene nyitni: népnevelés, megyei tisztviselők fizetése. A megyéknek saját költségeikre maguknak kellene kivetni az adót. Országos törvény szabná meg, mely határok között mozoghatna ez az összeg.

A költségek három csoportba oszthatók: állandó nagyságú költség, különböző rovatok rendszeresített és a nem rendszeresített költségeket is egyenes adóból fedezzék.¹⁵

Az ország közlekedésének, kereskedelmének fejlesztését Kossuth – Dessewffyhez hasonlóan – egy országos pénztár létrehozásával látja megoldhatónak. Megjegyzi, hogy a gondolat nem újszerű, hiszen „...már 119 éve elhatározták az ország rendei egy országos pénztár felállítását.”¹⁶ Ennek ellenére eddig még csak különböző választmányokat küldtek ki a kérdés kivizsgálására, de pénztár még most sincs.

A választmányok történetéből nem véletlenül emeli ki a határvámot és a „különös ruhaneműk” adó alá vetését, utalva arra, hogy az ország iparának fejlesztését szem előtt kell tartani.

Részletesen foglalkozik Kossuth az 1802-es választmány javaslatával, melyek között szerepelt az, hogy a „szabadalmazott (kiváltságolt) néposztályoktól” rendes kivetés alapján beszédett 5 millió pft képezze egy nemzeti kereskedelmi intézet alapját. Kamatait a közlekedés fejlesztésére (útépítés, hajózás fejlesztése) kellene fordítani.

Kossuth ezek fedezésére inkább indirekt adókat javasol, mert az ország közszükségleteit nem lehet örök időkre előre meghatározni, márpedig az előbbi terv ezt próbálja elérni. Inkább a megyék és a városok háziadója után kellene kivetni bizonyos toldalékot, ami az országos pénztárba folya be. Kossuth kimutatja, hogy az 1723-as és 1715-ös országgyűlés iratai szerint ez a hozzájárulás „divatozott” Magyarországon.

Az indirekt adók eszméjét és lehetséges formáit ehhez a választmányi tervezethez és Dessewffy munkájához kapcsolódva aprólékosan boncolgatja Kossuth.¹⁷ A só árának felemelését azért nem tartja célszerűnek, mert az alapvető élelmiszer drágítása a szegényebb rétegeket sújtaná, ez pedig az érdekegyesítést megvalósítani kívánó politikus számára elfogadhatatlan. Helyette azt javasolja, hogy az áremelés nélküli bevételből fordítsanak többet a közlekedés fejlesztésére. A jobb közlekedés azután olcsóbbá tenné ezt az árut. Így kiviteli cikké is válhatna a só, a kincstár jövedelme is növekednék.

Kossuth konkrétan a következő indirekt adókat javasolta:

- Lajstromozási adó: minden telekkönyvi bejegyzéskor. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza a birtokkönyvek szerepét a megteremtendő polgári földtulajdon regisztrálására. Az adót nem csupán a nemesekre kivetve képzei el, nyilván feltételezi a jobbágyi föld szabad polgári-vá válását.
- A Dessewffy által javasolt bélyegadót nálunk nem tartja szerencsésnek. A szegényebb néposztályt aránytalanul terhelné.
- A királyi taksák negyedrésszel való megtoldása.
- A közjegyzőkönyvekbe való bejegyzést nemcsak a birtokváltoztatási esetekre, hanem minden terhes szerződésre és kölcsönvételre terjeszték ki, s ezt kössék egybe adófizetéssel. Ez megszüntetné a hitelügyekben jelentkező visszaéléseket.
- A sokat vitatott vámkérdéssel is foglalkozik Kossuth az ügy kapcsán. A határvámokból is származhat jövedelem, de szükséges a nemzetgazdaság igényeit a finansziális szempontokkal összehangolni. Kifejti, hogy szükség van a birodalmon belüli vámsorompók megszüntetésére, így a vámjövedelem egy része árucikkekre való tekintet nélkül az országos pénztárba folyhatna. Ha ez nem sikerül, akkor védvámot kell bevezetni iparunk támogatására. Kiviteli vámot javasol a gyapjúra, esetleg fogyasztási adót a dohányra. A külföldi fogyasztási cikkek

megadóztatásához ragaszkodik. A luxust fizessék meg a tehetősök, a polgári jogrenddel teljesen ellentmondó, hogy a nemesek vámmentesen hozhatnak be árukat.

- Azt a kérdést is vizsgálja Kossuth, hogy az abszentista arisztokráciát hogyan lehetne bevonni az adózásba. Fájdalmasnak tartja, hogy az arisztokrácia itthon szerzett jövedelmét külföldön éli fel. Szerinte egyenes adót kellene kivetni rájuk, hogy így járuljanak hozzá a háziadóhoz. Azt javasolja, hogy ezek a főurak a megyei pénztárba való fizetés helyett, a megállapított kulcs szerint, annak kétháromszorosát fizessék közvetlenül az országos pénztárba.
- A pálinkafőzésre vetendő magas adóval is a bevételeket akarja növelni, de a mértéktelen pálinkaivás csökkenését is várja ettől az intézkedéstől.

Dessewfyy javaslatát átvéve szorgalmazza, hogy a létesítendő országos pénztárból évi 200 ezer pft-ot köznevelési célokra fordítsanak. Ezenkívül javasolja, hogy az egyház jövedelmeinek egy részét is költsék népnevelésre.

A nemesi adómentesség megszüntetését a gyakorlati módozatainak taglálása mellett az elvi alap többszöri hangoztatásával sürgeti. Egy ízben az 1723. évi 90. tcv. egyik passzusára utal: „... ki minő mértékben részesül a közállomány jóvoltaiban, azonképpen kell részesülnie terheiben is. És e társadalmi revelatio parlagon hevert éveken át, ...”¹⁸

Úgy látja, most már itt az ideje az elmélet gyakorlati megvalósításának. Szerinte a nemesi közvélemény egy része már elmozdult az adózás kérdésében az abszolút tagadás álláspontjáról. Kiemeli, hogy ebben nagy szerepe van a sajtónak, mely már létével túlmutat a szűk rendi korlátokon. Megemlíti, hogy a legtöbb időszaki újságban szó esik a kérdéstről, amit örömdetesnek tart. Ugyanebben a cikkében Kossuth reagál a Világ című lapban az adózással kapcsolatban kifejtett nézetekre. Ezek lényege: elfogadják alapelvnek, hogy a nemesség igazságos arányban részesedjék a közterhekből, de ennek mikéntjét nem tisztázzák. Az említett Világban újra megjelentetik Sztáray már idézett cikkét, majd Andrassy József ír cikksorozatot a háziadó ügyében, valamint az országos pénztár létrehozásával kapcsolatban.¹⁹

Andrassy Kossuthal vitázva leszögezi, hogy a nemesség általános adómentessége jogszerű, de elismeri a változtatás szükségszerűségét. Andrassy nem kívánja összekapcsolni a közteherviselést az úrbéri viszonyok felszámolásával, sőt a nemesi adózást azért tartaná fontosnak, mert szerinte így a jobbágyság jobban gazdálkodhatna, nagyobb lenne a földesúri kilenced. Hangsúlyozza, hogy előbb a fő kérdésben (adózunk-e vagy nem?) kell meg egyezni, csak utána lehet a részletekkel foglalkozni. A jövedelmi adó bevezetését nem tartaná rossznak, ugyanakkor Kossuthnak ezzel kapcsolatos fenntartásait elferdíti. Kossuthhoz hasonlóan elveti Sztáray javaslatát a külön

nemesi adózásról, viszont hangsúlyozza, hogy a nemesség maga szabja meg önadóztatásának mértékét.

A lap az indirekt adókat részletezi, amelyeknek a létesítendő országos pénztár megteremtésére kell szolgálnia. A háziadót egyenes kivetés útján képzelel el. A cikkíró emellett azt javasolja, hogy az országgyűlésre a követutasítások csak néhány főbb elvet vigyenek e tárgyban, s a részletes kidolgozást egy megválasztandó országos bizottság végezze el, miután a körülményekkel kellően tisztába jön. Kissé öntelt és szűklátókörű Andrássy, amikor arról ír, hogy Angliával összehasonlítva nálunk jobb a helyzet. Szerinte a kormány bölcs politikát folytat, a nemességnek a jövőendő méltánylására kell adóznia, nem a pillanatnyi szükség miatt.

Kossuth a sok részletre kiterjedő agitációt a politikai megvalósítás szolgálatába állította. Célja, hogy a háziadóra vonatkozó javaslatát az 1843/44-es országgyűlésen sikerre vigyék. A közteherviselés azonnali, teljes bevezetését nem követelte még. Azt hangoztatta, hogy a jó politikusnak hajlékonynak és jó taktikusnak kell lennie. Nem elég az elvont teóriák hirdetése, a kor teremtette kívánalmaknak kell megfelelnie.

Kossuth bízik a sikerben, úgy látja, hogy a nemesség hajlandó lesz a változtatásra az adó ügyében. Figyelmeztet, hogy az európai fejlődéssel ellentétesen nem lehet haladni. Attól azonban tart, hogy egyesek majd a részletkérdések hínárjába igyekeznek fullasztani a kérdést. A jó példákon keresztül igyekszik teljesen megnyerni a köznemességet, mely réteg szerint most fogékony minden jóra, csak ne akarják megteveszteni.

Nem feledkezik meg a vármegyei költségvetés kezelése körüli visszasságok ostromozásáról sem. A nemzetnek önerejére kell támaszkodni, ezért is van szükség egy új, polgáriasult értékrendre, amelyben nem a születési előjog számít, hanem az „értéki qualificatio.” Fölidézi a rendezés elodázásának veszélyét: „... a minek történni kell, történni fog, hanem történni fog talán mint szomorú kénytelenség, úgy s akkor, midőn már áldásainak jobb felit elveszítette, s a kénytelenségnek súlya talán nagyobb teherrel fog azoknak vállaira nehezülni, kik a törvény intését megvetve, a békés átalakulást könyelműn akadályozzák”²⁰

Kossuth tervének gyakorlati kivitelezése akkor még nem sikerült, mivel a javaslat (a nemesi hozzájárulás a vármegyei költségekhez) csak 16 megye követutasításában szerepelt.

Hogy mennyire lényegesnek tartotta a reformellenzék a kérdést, jól mutatja Deák esete. Megválasztását a háziadó ügyéhez kötötte, s miután az megbukott Zalában, nem vállalt követséget, pedig a Pest megyei követek felajánlották lemondásukat Deák javára. Itt és más megyékben is főleg a nyers erőszak, a leitatott, véres verekedéseket provokáló bocskoros nemesek magatartása döntött. Kossuth hangoztatja, hogy a józan gondolkodásúak

elfogadták a lényegében szerény és megkésett, de az egyik legfőbb nemesi előjogot sértő javaslatot, a döntést pedig sokáig már nem lehet elodáztatni.²¹

A sikertelenségnek a hátterét is fölfedi Kossuth. Lényegében Wesselényivel ért egyet, aki a „Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében” című könyvében szól arról, hogy a politikailag tájékozatlan kisnemesség csak eszköz volt az arisztokrácia egyes tagjai kezében. Wesselényi úgy véli, hogy ezek a főnemesek a radikális változtatás, a forradalom rémétől tartva fújták meg a riadót. Miközben Kossuth a haladni nem akarókat ostorozza, a konzervatívok és az újra megszólaló Széchenyi az ő módszerét bírálja. Széchenyi egyrészt kifejti, hogy a Pesti Hírlap szerinte túlzott agitációja váltotta ki a javaslat bukását, a nagy ellenállást. Emellett hosszadalmas és meglehetősen bonyolult előadásba kezd az adózás kérdéséről 1843 júniusában a Jelenkor című folyóiratban.²² Alapelvnek ő is a közteherviselést tartja, az alkalmazását azonban még messze látja. Szerinte először a gazdasági alapokat kell megteremteni Magyarországnak. Az adó kérdését sem szabad elsimítani, az egyenlő jog és egyenlő teher alkalmazását még nem tartja időszerűnek. Magyarország „áldott békesség” között él, túlfeszített áldozatokra nincs szükség, előbb „adózhatóvá” kell tenni az országot. Úgy látja, hogy a kormány is maximálisan lojális a nemzethez, ezt kell kihasználni.

A mintegy „előkészítésnek” tekinthető elvi boncolgatás után fejti ki részletesen a maga adózási tervét Széchenyi „Két garas” címmel.²³ Az országgyűlés már folyik, s a gróf szeretné, ha a javaslatából törvény lenne. Előterjesztésének lényege, hogy az ország minden hold földjére 2 ezüstgaras adót kell kivetni. Az ebből származó bevételt (kb. 5 millió forint) az ország fejlesztésére, hasznos befektetésekre kell fordítani. E célból a telekdíj terhére 100 millió forintos kölcsönt kell felvenni 3,5%-os kamatra, s ebből 90 milliót 5%-os kamatra azonnal ki lehet adni a hitelhiánnyal küzdő birtokosoknak. A telekdíjat 35 évig kellene fizetni, addig teljesen törleszteni a kölcsönt és kamatait. Emellett bizonyos összeg, a Széchenyi által vázolt felhasználási terv alapján, az ország szabad rendelkezésére állna.

A felvett tőkeösszeget Magyarország „szellemi és anyagi kifejtésére” kell fordítani. Lényegében ez az eladósodott birtok megmentését és az agrárkapitalista út egyengetését jelentené. A telekdíjból befolyt összegeket egy Pesten felállítandó kincstári hivatal kezelné, de az investícióra szánt összegek hova fordításáról törvényhozási úton kellene döntenie. Az országos pénztár kezeléséről szintén az országgyűlés előtt kellene háromévenként beszámolni.

Széchenyi ugyan többször támadja Kossuthot, illetve a Hírlapot, de a telekdíj-terv sorsát attól teszi függővé, hogy a Pesti Hírlap miként nyilatkozik róla.²⁴ Felméri az erőviszonyokat, s tudja, hogy Kossuth mögött áll a nemesi közvélemény jelentős része, amely eldöntheti a kérdést. Rögtön hozzáteszi, hogy a kiváltságtalan osztályra apellálni szerinte lázadás. A reformellenzék-

től nyílt színvallást kér. Kossuth, félretéve a személyes sérelmeket, bizonyos kiegészítésekkel támogatja a tervet.²⁵ A tény Széchenyit lepi meg a legjobban.

Kossuth először újból kiemeli, hogy az adó kérdésnek szellemi alapot kell adni, ez pedig az érdekegyesítés elve lehet. A népet nem a nemesség rovására kívánja felemelni, hanem a közös hon boldogítása érdekében. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a háziadó azért bukott meg, mert a nemesség egy része nem akar kiváltságairól lemondani.

Széchenyi indítványához a következő föltétellel csatlakozik: „... mondjuk ki világosan, hogy nem csak a nemeseket, nem csak földesurakat vagy szabad és polgári birtokosokat, hanem a jobbágy népet, a falusi adózó földművelőt is értjük, hogy annak is joga lesz ezen bank jótéteményében részesülni ... A 100 millió pfért-ből időnként hypothecára kölcsön adandó összegnek felerészére nézve elsőséggel bírjon a földművelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat megváltani s a kölcsönt örök váltság végett tenni akarják.”²⁶ Kossuth e javaslatának a lényege tehát a közteherviselés és az örökváltság összekapcsolása, s ez az ellenzéki követelések egyik sarkalatos tétele.

Kossuth kiállítását Széchenyi terve mellett az ellenzék balszárnyáról is támadták, elvfeladást láttak benne. Kossuth éppen azért tette kiegészítéseit, hogy elfogadhatóvá tegye a tervezetet. Az említetten kívül azt is javasolta, hogy a jobbágyi föld után kirótt telekdíj 1/3-át a földesúr fizesse. Hozzáteszi, hogy az igazságos kivetés érdekében a megyéket a föld minősége alapján sorolják négy osztályba, s eszerint vessék ki a telekdíjat.²⁷ Egyébként egy országos kölcsön gondolata Kossuth egy korábbi cikkében is felbukkant már.²⁸

Széchenyi tervét taglalva Kossuth is fontosnak tartja, hogy mind a külföldi kölcsön felvételét, mind a pénz felhasználását az országgyűlés ellenőrizze. Ugyanakkor helyesen mutat rá, hogy Széchenyi terve csak átmenetileg jelentene megoldást, hiszen a „két garasos” adó a külföldi kölcsön törlesztése után, tehát mintegy 35 év múlva, automatikusan megszűnne. Ez tehát nem állandó, aránylagosan viselendő adó, amelyet az ellenzék kíván.²⁹

Kossuth nyilván azért lép fel támogatóként, mert a háziadó bukása után ez a terv is lépés lehetett volna a közteherviselés irányába. Széchenyi az adott helyzetben kénytelen volt elfogadni Kossuth kiegészítéseit, a közteherviselés és az örökváltság összekapcsolását, hiszen a liberális nemesség támogatása nélkül nem képzelhető el a megvalósítás. Ezenkívül a közteherviselés Széchenyinél is az érdekegyesítés egyik eszköze. Mindezekkel magyarázható, hogy Kossuth és Széchenyi között átmeneti közeledést figyelhetünk meg.

Kossuth az elvi egyetértés után a cselekvést sürgeti. Most már meg kell szavazni az adót, azután pedig ebből és más indirekt adókból létre kell hozni az országos pénztárat.³⁰

Széchenyi viszont még mindig a kormány támogatásában bízik, szerinte előbb országos bizottmányt kellene kiküldeni a végrehajtás részletes kidolgozására. Az országgyűlésen végül a telekdíj-terv megbukott. Az alsótábla a telekdíjra csak 2,5 milliót szavazott meg, a főrendiház ezt 1 millióra szállította le. Az alsótábla, ragaszkodva az eredeti összeghez, inkább leszavazta az egész telekdíj-tervet. Most már Kossuthot semmi sem kötötte a telekdíj-tervhez.

Egyébként még 1843 végén, a háziadó bukása után a tanulságokat levonandó így tekint vissza korábbi, adó körüli agitációjára: „... feláldozám eszméim jobb részét a practicabilitás igényeinek, mert a kötelesség érzete becsületes embernél ugyan mindenkor elég, de siker reménye nélkül küzdeni nem vigasztaló.”³¹ Sikerre azonban így sem tudta vinni a kérdést, azért hangoztatja, hogy most már nem fog a körülményekkel alkudozni.

Felfogásának radikalizálódását jól mutatja két cikke, melyek 1846-ban jelentek meg a Hetilap című folyóiratban.³² Ismét hangsúlyozza, hogy az úrbéri viszonyokból való kibontakozás és a közteherviselés bevezetése egymástól elválaszthatatlanok. Úgy látja, most már nincs helye a taktikázásnak, hiszen a részkövetelések megbuktak. „Tehát minden adó legyen közös!” – adja ki a jelszót.³³ Figyelmeztetésként értékeli a galíciai eseményeket, hangja szinte fenyegetővé válik a nemesség makacs magatartásának láttán: „Vagy birtok adómentesség nélkül, vagy adó birtok nélkül.”³⁴ Mindemellett bízik a köznemességben, hogy felismeri valódi érdekeit. Azt azonban nem hiszi, hogy a „nem-adózók” olyan csoportját, amelyik saját kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodva ellenséges magatartást tanúsít, taktikázással meg lehetne nyerni. Ezeket le kell szavazni. Alkudozásnak nincs helye, éppen a polarizálódást tartja szükségesnek az előbbre lépéshez.

Mindezek után a reformellenzék külföldön megjelentetett nagy jelentőségű kiadványában, az „Ellenőr”-ben látott napvilágot Kossuth „Adó”-tanulmánya.³⁵ Ebben először az adó kérdésének a történelmi rajzát adja.

Saját nézetei alakulására is visszatekint, felsorolva alapszempontjait. A nép terhein kell könnyíteni valóságosan, így „a közteherviselés nem elkülönítő, hanem összeforrasztó alapon történjék; tehát nem ideiglenes segély, és még kevésbé subsidium, hanem állandóan közös legyen.”³⁶

Kossuth korábbi tapasztalatai alapján tart attól, hogy a közteherviselés a következő országgyűlésen sem valósul meg. Legfeljebb egy országos pénztárt sikerül felállítani, esetleg ennek is olyan ára lesz, hogy a birodalmi statusadósság egy részét a magyar nemességnek kell elvállalni.

A sikerhez a különböző politikai erők összefogására lenne szükség. Erre viszont kevés a remény: a kormány kiváró taktikát alkalmaz, a konzervatívok „nyílt kérdésnek” tekintik az adózást, Széchenyi nem hisz a direkt és indirekt adók kombinációjának a helyességében.

A tanulmányon érezhető a kormányellenes él, Kossuth már nem bíz semmiféle együttműködésben. Élesen visszautasítja az udvarnak azt a sokat hangoztatott vádját, hogy Magyarország közjövödelmei a saját költségeit sem fedezik.

Kossuth ismételten figyelmeztet, hogy a közteherviselés előbb-utóbb életbe fog lépni, de nem mindegy, hogy mikor, és kinek a jóvoltából. A reformnak a nemzeti alkotmányosságát kell erősítenie, nem szabad hagyni, hogy egy abszolutisztikusan kormányzó uralkodó vezesse azt be. Az alkotmányosság szempontjából tartja fontosnak, hogy a létrehozandó országos pénztár bevételeit és hova fordítását a magyar országgyűlés ellenőrizze.

Összefoglalja a már eddig is alkalmazott és az általa javasolt indirekt adókat, megjegyezve, hogy a polgári államokban a bevétel nagyobb részét ezek teszik ki. Szerinte nálunk is elsősorban ezekre kellene építeni.

Kiemeli, hogy a hadi- és a háziadó ügyét nem lehet különválasztani az országos pénztár létrehozásától. Azt javasolja, hogy összesítsék a hadi- és a háziadót, valamint az országos pénztár létrehozására szolgáló adókat, s azután viseljen mindent közösen az ország minden lakosa. Ez a gondolat már a teljes közteherviselés elvét testesíti meg.

Tanulmányának végső summáját Kossuth egy fenyegető képpel jelzi. A nemzetnek magától kell lépnie a reformok ügyében: „A nemzet elvesz, melly ön maga iránt idején korán igazságos lenni nem tudott.”³⁷

Befejezésül még annyit, hogy az 1847/48-as országgyűlésre készített Pest megyei követutasítás, mely lényegében Kossuth munkája, az előbb bemutatott tanulmány elképzeléseit veszi át az adózásra vonatkozóan. Mivel a Pest megyei utasítás a reformellenzék iránymutatójának számított, joggal állapíthatjuk meg, hogy Kossuth adó-konceptcióját a reformerek döntő többsége támogatta.

Jegyzetek

1. Széchenyi István: Stádium. VII. pont. Közgazdasági és Jogi K., Bp. 1984. 31.
2. Lásd Széchenyi István: Világ. Közgazdasági és Jogi K., Bp. 1984. 56–57, 120–121, 127–129.
3. Kossuth Lajos: Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. Pest, 1841. 91–92.
4. Sztáray Albert: Nyílt levél. Századunk. 1841. 66. sz.
5. Adó. Pesti Hírlap (a továbbiakban P. H.) 1841. 75. sz.
6. Lásd Háziadó. P. H. 1841. 77. sz.
7. Lásd Taglatat. P. H. 1842. 132. sz.

8. Lásd Számvetés. P. H. 1842. 133. sz.
9. Vö. Szabó István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. Századok. 1952. 510–592.
10. Lásd Ismét ösiség. P. H. 1841. 24. sz.
11. Lásd Cél és eszköz. P. H. 1842. 147. sz.
12. Számvetés. P. H. 1842. 133. sz.
13. Lásd Nehézségek. P. H. 1842. 135. sz.
14. Lásd Ismét és ismét adó. P. H. 1842. 137. sz.
15. Lásd Igénytelen javaslatok. P. H. 1842. 138. sz.
16. Országos Pénztár. P. H. 1842. 139. sz.
17. Lásd Igénytelen nézetek II. P. H. 1842. 140. sz, Indirect adó. P. H. 1842. 141. sz.
Absentismus és pálinka. P. H. 1842. 143. sz.
18. Viszonzás. P. H. 1842. 145. sz.
19. Lásd Andrássy József cikkei a háziadóról és egy országos pénztár megteremtéséről. Világ. 1842: 30, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 45, 48, 63, 64, 65, 70, 71. sz.
20. Adalék a háziadó ügyéhez. P. H. 1842. 204. sz.
21. Lásd Zala s az adó. P. H. 1843. 238. sz.
22. Lásd Széchenyi István: Az adó – cikksorozat. Jelenkor, 1843: 45, 47, 49, 51, 53, 56, 65. sz.
23. Lásd Széchenyi István: Két garas – cikksorozat. Jelenkor, 1843: 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79.
24. Az egész kérdést elemzően mutatja be Orosz István: Széchenyi telekdíj-terve és Kossuth című tanulmányában. In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae, Series Historica XXVI. Debrecen, 1979, 5–18.
25. Lásd Öszinte Nyilatkozat. P. H. 1843. 309. sz. Visszatekintés és tájékozódás. P. H. 1843. 310. sz.
26. Telekdíj. P. H. 1843. 311. sz.
27. Lásd Adatok az adó s nemesi ajánlatok kivetéséhez. P. H. 1844. 315. sz.
28. Lásd Nehézségek. P. H. 1842. 135. sz.
29. Lásd 27. lábjegyzet
30. Lásd Lássunk a dologhoz. P. H. 1844. 323. sz.
31. Kiábrándulás. P. H. 1843. 306. sz.
32. Lásd Adó. Hetilap, 1846. 100. sz. Adózzunk. Hetilap, 1846. 103. sz.
33. Adó. i. m.
34. Adózzunk. i. m.
35. Lásd Adó. In: Ellenőr. Szerk.: Bajza József. Lipcse, 1847.
36. Adó. i. m. 490.
37. I. m. 572.